

EDİRNE'NİN OSMANLI RESİM SANATINDAKİ YERİ

The Place of Edirne in Ottoman Painting Art

Abdurrahman DEVECİ*

ÖZ: İstanbul'dan önce Osmanlı başkenti olan Edirne şehrinde, diğer edebî ve kültürel çalışmalar gibi minyatür sanatı da önemli bir yere sahip olmuştur. Edirne'nin minyatürdeki yeri ise iki açıdan önemlidir: İlk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıç döneminde, birkaç önemli resimli kitabın yapılmasına zemin hazırlaması, ikinci olarak da tarihi önemli bir şehir pozisyonunda, sultanlarla beraber, tarihî eserleriyle minyatürlere yol açmasıdır. Edirne, Dilsûznâme ve Külliyyat gibi önemli resimli edebî eserlerin ortaya çıktığı yerdir. Dönemin ünlü ressamlarına ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı resim sanatında kendisinden iz bırakmış bir şehirdir. Değişik dönemlerde hazırlanan minyatürlü kitaplarda sarayı ve Selimiye Camii gibi önemli mimari eserleriyle de kendini göstermiştir. Bu makalede Edirne'nin hem minyatür sanatına katkısı hem de resimlerin içindeki yeri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Osmanlı Minyatürü, Türk Resmi, Minyatür

ABSTRACT: Miniature art, like other literary and cultural works, had an important place in the city of Edirne, which was the Ottoman capital before Istanbul. The place of Edirne in miniature is important in two respects. Firstly, in terms of paving the way for the making of several important picture books in the early period of the Ottoman empire, secondly, in the position of a historically important city, with the sultans and even with its historical monuments, in terms of giving rise to miniatures. Edirne is the place where important illustrated literary works such as Dilsûznâme and Külliyyat emerged. It was home to famous painters of the period. It is a city that has left its mark on Ottoman painting art. It has also found its place in the miniature books prepared in different periods with important architectural works such as the Palace and Selimiye Mosque. In this article, both Edirne's contribution to miniature art and Edirne's place in paintings are examined.

Keywords: Edirne, Ottoman Miniature, Turkish Painting, Miniature

Giriş

Bir süre Osmanlı'nın başkenti olan Edirne, kültür, tarih ve sanat açısından Türkiye'nin en önemli şehirlerinden biri olarak birçok kültür ve sanat çalışmalarına ev sahipliği yapmıştır.

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Edirne, rahmandevceci@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4167-8259

Geliş Tarihi / Received: 25.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 29.07.2022

Yayın Tarihi / Published: 30.01.2023

Traklar döneminde kurulan Edirne'nin gerçek siyasî ve kültürel tarihi Osmanlı-Türk hakimiyeti ile başlamıştır. Ondan önce iki-üç kilisesi olan, beş-altı mahalleden oluşan, bir kale ile çevrelenen küçük bir şehir olarak bilinir (Canım, 2014: 25). Edirne, I. Murat tarafından tesahup edilmesinden sonra, giderek büyümüş, kuleleri ve tarihî mekanları çoğalmış, İstanbul'un başkent olmasından sonra da önemini kaybetmemiş, sultanların seferlerinde dinlenme, yaz aylarında ise eğlence ve avlanma yeri olarak önemini korumuştur.

Osmanlı Dönemi'ndeki minyatür çalışmalarının bugün bilinen en erken örnekleri XV. yüzyılın sonlarına doğru, başkentin Bursa'dan Edirne'ye taşındığı zamanın sonrasına aittir (Mahir, 2005: 39) Edirne'nin başkent olduğu bu dönemde, Sultan Mehmet'in himayesi altında el yazması kitapların yapımının çoğalması, minyatürün de çok miktarda kullanılmasına yol açmıştır. Bu dönemde Amasya, Bursa ve Edirne önemli sanat merkezleri olarak bilinmektedir. Bu şehirlerde sanatçıların faaliyet yaptığına dair kesin bilgiler bulunur; ancak sanatçıların hüviyetinden dakik bilgiler günümüze ulaşmamıştır.

Ayrıca 1440'lı yıllardan sonra, Timurî yönetimindeki Şiraz'dan Edirne'ye göç eden bir grup sanatçının resimli kitapların yapılmasında Türk meslektaşlarıyla çalıştıkları bilinmektedir. (Tanındı, 1996: 10)

Dilsûznâme ve Külliyyat gibi kitaplar Edirne'de hazırlanan en erken kitaplardandır. Bu kitapların yazarları belli kişiler olsa da ressamları hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak sonraki dönemlerde Edirne'de çalışan ressamlar ile ilgili bilgi edinmek mümkündür. Edirne'de Minyatür Çalışmaları konulu bu çalışmada amacımız, Osmanlı Dönemi'nde başkent olarak önemli sanat merkezlerinden biri olan Edirne'de hazırlanan resimli kitaplardan ve onların ressamlarından bahsetmek, aynı zamanda Edirne'yi gösteren minyatürleri bir araya getirip Edirne'nin Osmanlı resim sanatındaki yerini incelemektir.

1. Edirne'de En Erken Çalışılan Üç Musavver Kitap

1455-56 yılları arasında hazırlanan üç kitap ilgi çekmektedir. Bunlar, Edirne'de hazırlanan *Dilsûznâme* (OBL. ûuseley 133), yine Edirne'de yapıldıkları sanılan *Külliyyât-ı Kâtibî* (TSM. R.989) ve *İskendernâme*'dir (VML. Cod. Or.XC) (Tanındı, 1996: 9).

1.1. Dilsûznâme

Dilsûznâme Edirne'de hazırlandığı bilinen en eski kitaplardandır. Kitabesinde Edirne'de 1455-56 yılları arasında hazırlandığı belirtilen ve

boyutları 11.4x16.5 cm olan bu küçük kitap Tebrizli bir tüccar ailesinden olan (Mahir, 2005: 43) Bedüddîn Menûçeher et-Tâcirî et-Tebrîzî adlı bir şairin şiirini kapsar. Dilsûznâme adlı o şiir kitabı Gül ve Bülbül'ün aşkı ve üzüntülerini konu alır (Bağcı, Serpil vd., 2006: 25).

Bu kitapta bulunan küçük boyutlu beş minyatür, Edirne Saray nakkaşhanesinde yapılmıştır.

Ne var ki bu eser de birçok musavver kitabımız gibi yurt dışında saklanmaktadır. Bugün Oxford'da bulunan yazmanın bir sayfasında birbirleriyle anlam ortaklığı olan iki resim yapılmıştır; bir tarafta şiirdeki Gül ve Bülbül, diğer tarafta bir çift aşık genç yer almaktadır (Resim 1). Gül ve Bülbül eski İran edebiyatında aşk ve aşkın ayrılığını ve acılarını temsil eden simgelerdir. Bülbül aşığı, gül maşuku temsil ederek Safevî Dönemi'nde birçok resmin konusu olmuştur. (Cahanbahş - Şeyhi Narani, 2016: 131)

Osmanlı minyatüründe, genelde karakterler hangi millete ait olursa olsun, Osmanlı kıyafetleriyle betimlenmektedirler. Erkeğin dilimli küçük bir kep üzerine sarılmış yuvarlak sarığı, kadının Türk tipi oval başlığı, saç tuvaleti gibi ayrıntıları, Fatih Dönemi Osmanlı tarzını yansıtır (Çağman, 1976: 335-336). Doğa elemanları, mimarilerin süslemeleri, kırmızı renk Türk'e özgü öğelerdir (Tanındı, 1996: 10).

Eserin basit kompozisyon ve zayıf teknikleri Timurlu Dönemi Şiraz tarzının etkisini göstermektedir (Mahir, 2005: 44). Ayrıca arkadaki çadır duvarında o dönemde Edirne'de yaygın olan altıgen geometrik şekli görmek mümkündür.

1.2. Külliyat

Edirne'de hazırlanan ikinci minyatürlü kitap Külliyat isimlidir. Aslında kitaptaki resimlerin iki farklı ressamın fırçasından çıktığı belirlenmiştir. Bunlardan biri Edirne'de yapılan Dilsûznâme resimlerine çok benzer ve oradaki gibi küçük boyutta yapılmıştır (16.9 x 11 cm) (Mahir, 2005: 44). Kitap, nastalîk hattıyla yazılmış ve Fatih Dönemi'nde yaygın olan tezhipleri içinde barındırmıştır. Bu kitap Şemseddîn Muhammed b. Abdullah Nişâbüri'nin (öl. 1435?) şiirlerini bir araya getirdiği için şairin adıyla da bilinir (Bağcı, Serpil vd., 2006: 24).

Eserde üç minyatür bulunur. Bunlardan ikisi karşılıklı iki sayfada yapılmıştır. Üçüncü minyatür, sultanın çevresiyle eğlendiğini gösterir (Resim 2) (And, 2014: 37).

Üst ortada sayeban altında Osmanlı sarık ve kıyafetiyle oturan sultan; iki tarafında kafaları gözüken yeniçeriler ve saray görevlileri; ön kısımda çenk, def ve ney çalan müzisyenler, ortada şarap camı, sürahi, kadehler, orta solda sultana hizmet verenler... Bu minyatürler ve Dilsûznâme minyatürü arasında bir benzerlik bulunur. Özellikle de Dilsûznâme'deki sevgililerin ve buradaki sultanın arka duvarındaki altıgenlerin benzer olması bir tesadüf değildir, bu benzerlik ve figürlerin oturma tarzı, yan tarafa bakışı gibi benzerlikler, ikisinin de Edirne Sarayı'nda hazırlanmış olmasına iyi bir işarettir.

Dilsûznâme ve Külliyyat-i Kâtibi ressamı hakkında kayıtlı bir bilgi bulunmamasıyla beraber kitaplar yazarlarının adlarıyla bilinmektedir. Ancak Külliyyat'ta bulunan minyatürlerin teknik özelliklerindeki farklılıklar, resimlerin farklı ellerden çıkmış olmasını akla getirmektedir (Resim 3-4). Eyyüb ile Salman'ı hükümdarın huzuruna gelmesini betimleyen bir çift resimde renkler daha canlı, zemine kırmızı hâkim olup arka plan altın rengine boyanmıştır. Figürler daha büyük ölçüde ve keskin çizgilerle daha belirgin gözükmektedir. Fırçalar daha kalın tutulmuştur.

Arkada İran ve Osmanlı minyatürlerinde yaygın olan tepe görünüşleri ve üzerine serpilmiş çiçekler yer alır. Ayrıca düzgün gövdeli servilerden oluşan doğa betimlemeleri bu üslubun tipik özelliklerindedir (Bağcı, Serpil v.d., 2006: 26).

Sağ taraftaki sayfanın orta üst kısmının başında tacı bulunan ve Osmanlı kaftanıyla gözüken genç sultana sol taraftaki görevliler içki sunarken sağ tarafta yakası arkaya serpilmiş sarı kıyafetli silahtar onları izlemektedir. Karakterlerin tamamı Osmanlı kıyafeti içinde, sağ altta müzisyenler ud ve def çalmakta, sol tarafta diz çökmüş seyis ise Yuan-Çin tipi küçük kafalı ata bakmaktadır.

1.3. İskendernâme

İskendernâme, İskender'in hayatını ve seferlerini konu alan bir eser olup başta Fırdevsî ve Nizamî gibi şairler tarafından Farsça yazılmıştır. Ancak XIV. yüzyılda, divan şiirinin önemli şairlerinden biri olan Şair Ahmedî tarafından, Türk diline de çevrilmiştir. Muhtemelen 735/1334-35 yılında doğmuş olup asıl adı İbrâhîm, lakabı Tâceddîn, babasının adı Hızır'dır (Akdoğan vd., 2019 :74).

Şair Ahmedî (ölm. 1416); Germiyanlı Süleyman Şah, Emir Süleyman ve Sultan I. Mehmed tarafından himaye görmüştür (Tanındı, 1996: 10). Ahmedî, Şehzâde Emîr Süleymân ile Edirne Sarayı'nda bulunmuş,

muhtemelen 815/1413 yılından hemen sonra seksen yaşlarında Amasya'da vefat etmiştir (Akdoğan vd., 2019 :76).

Ahmedî, şair olarak Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'nin Edirne Sarayı'nda istihdam edildiği sırada (Mahir, 2005: 42) İskendernâme'nin resimli resimsiz nüshası hazırlanmıştır.

Ahmedî'nin İskendernâme'si, Firdevsî ve Nizamî'ninkine göre biraz farklılaşmıştır. İskendernâme, Osmanlı döneminde mesnevî tarzında ve Türkçe yazılan ilk tarihî-destansı manzûmedir.

Kitapta ana konu olarak Makedonyalı İskender ile ilgili öyküler yer almıştır; ancak bölümlerden biri de Osmanlı tarihiyle ilgilidir. Bu bölüm Osmanlı padişahlarının resimli tarihinin ilk örneği olarak dikkat çeker. Ahmedî'nin İskendernâme'sinin resimli kopyası Fatih Dönemi'nde hazırlanmıştır.

Fatih'in Yunan kültürüne özen gösterdiği, İskender ile ilgili Yunanca kitaplara sahip olduğu, aynı zamanda onunla ilgili öykülerin Fatih'e her gün okunduğu bilinmektedir. Ayrıca II. Mehmed'in saray tarihçisi İmrozlu Kritobulos, Fatih'in Tarihi adlı kitabında onu II. İskender olarak tanıtmıştır (Tanındı, 1996: 10).

Ayrıca Mevlânâ müzesinde bulunan (308 yk., 15 st.) bir İskendernâme nüshası da Edirne'de hazırlanmış olduğunu göstermektedir. Müstensihinin Atâullah ibn Abdullah olduğu bu nüshanın yazma işinin Hicrî 864 (1471) Rebülevvel ayında perşembe günü öğle vakti tamamlandığı, istinsah edildiği yerin Edirne şehri olduğu kitabın ilk sayfasında zikredilmiştir (Akdoğan, 2019: 43).

Ayrıca, İskendernâme'nin bugün Berlin'de bulunan bir nüshası Hicrî 880 (1475- 1476) tarihli olduğunu gösterir ki bu eserde bulunan üç resim büyük ihtimalle Edirne'de yapılmıştır. Bu nüshanın Hacı Fahri el- Kirmâni tarafından istinsah edildiği belirtilmiş olsa da resimleri yapanın kimliği belirsizdir. Ancak resimlerdeki figürlerin giysileri, kompozisyon düzenlemeleri, bezemeler ve tezhipleri üstte bahsettiğimiz Edirne'de yapılan resimlerle büyük benzerlik göstermektedir (Bağcı, vd., 2006: 26) Ahmedî İskendernâme'sinin, bazıları yurt içinde, bazıları yurt dışında olmak üzere onlarca yazılı nüshası bulunmaktadır. Venedik ve St. Peterzburg müzelerinde bulunan nüshalardaki resimlerin Edirne'de yapılan resimlerle üslup benzerliği çoktur.

Venedik nüshası resimler, kalabalık kompozisyonları, ince fırça vuruşları, canlı renkleri, özellikle kalabalık sahnelerde küçük boyutlu figürlerin düzenli gruplar halinde yerleştirilmesi ve aralarındaki boşluklarıyla, üstteki Edirne’de çalışılan resimlere benzerdir (Bağcı, Serpil vd., 2006: 30). Örnek olarak İskender Targargar’da adlı resmin teknik özellikleri, kalın fırça vuruşu ve iri figürleri Külliyyat-ı Katibi’nin yukarıda verilen örneğiyle benzerlik göstermektedir (Resim 5). Öte yandan, St. Petersburg nüshasına ait olan Ahmedî’nin Sevdiğine Gezegenleri Açıklaması adlı resmin (Resim 6) üslubu Dilsûznâme’nin minyatürleriyle yakınlık gösterip aynı ressam tarafından yapılmış olması büyük bir olasılıktır (Bağcı vd., 2006: 30) Kalın çizgiler, kumaş dökümleri, yazmalardaki ortak üsluplar bu ihtimali güçlendirir.

2. Edirne’nin Değişik Dönemlerdeki Resimlerde Yer Alması

Edirne’nin başkent olduğu dönemde yapılan Dilsûznâme ve Külliyyat gibi resimli eserler konularını edebiyattan almış olup Edirne’de olan gerçek tarihi olaylarla fazla ilgili değildir. Ancak sonraki dönemlerde sayıları az da olsa değişik eserlerde Edirne ile ilgili resimleri görmek mümkündür. Bu resimler genelde Fatih’in Edirne Sarayı’nda tahta çıkışı gibi bir töreni (Resim 7), Edirne Sarayı’nda sultanın elçi kabulünü (Resim 8), Edirne’yi temsil eden Selimiye Camii’ni (Resim 10) veya bir sultanın Edirne’den geçişini göstermektedir (Resim 11).

Hünernâme’de bulunan Fatih’in Edirne’de Tahta Çıkışını gösteren resimde Osmanlıca yazıyla Edirne’den de söz edilmiştir.

Tahta geçdi Edirne mülkünde şah-ı cem nihad / تختہ کچدی ادرنہ ملکنده شاه جم / نھاد

Fatih-i Kostantiniyye Han Mohammadi Murad فاتح قسطنطنیہ خان محمدی مراد

Resimde Türklerin en sevdiği ve kullandığı kırmızı renk hâkimdir. Figürler sağda ve solda orantı, denge ve ritim bileşimleriyle görsel uyum ve güzellik içindedir. Minyatürde perspektif kullanılmamasına rağmen şahsiyetlerin alttan üste düzenli bir şekilde sıralanması resme derinlik kazandırmıştır. Öneme göre herkesten daha büyük ölçüde yapılan Sultan Mehmet orta üstte, taht üzerinde oturmaktadır. Sultandan sonra resmin sol tarafında sıralanmış sadrazam ve vezirler, sakallı yüzleri ve vücut ölçüleriyle dikkat çekmekte sultanın önünde ise yeniçeri başı diz çöküp sultana biat etmektedir.

Osmanlı resim sanatında yaygın olan konulardan biri elçi kabulüdür ki Edirne’de yapılan elçi kabulü de resimlere yansımıştır. Nüzhet el-esrâr der

Sefer-i Siğetvar eserinde, Safevî elçisi Şahkulu'nun Sultan II. Selim tarafından kabul edilmiş sahnesini görebiliriz (Resim 8)

Sultan Süleyman, Zigetvar Muhâsarası esnasında hayatını kaybeder. Haberi alan oğlu Sultan II. Selim Kütahya'dan İstanbul'a gelip, 9 Rebiülevvel 974 (24 Eylül 1566)'te tahta oturur (Cengiz, 2020: 206), sonra Edirne'ye geçer. 1567'de İran'a elçi gönderir, karşılığında Safevî sultanı da elçi Şahkulu'yu hem Sultan Süleyman taziyesi için hem de yeni Sultan'ın cülusunu tebrik etmek amacıyla Edirne'ye gönderir. Adı geçen eserde beyaz sakallı ve yaşlı Şahkulu, Sultan II. Selim'e tazim ederken görülür. Edirne Sarayı'nda yapılan bu kabul töreni sahnesinde Edirne Sarayı, iç mimarisi, geometrik motifleri, kemerler, sayrın üst kubbesi ve dışındaki ağaçlar ayrıntılarıyla verilmiş olup belgesel bir öneme sahiptir. Resimde üst makamlar üst tarafta büyük ölçüde, alt kademeler alt sol köşede kazandıkları öneme göre küçük ölçüde yapılmıştır.

Safevî elçisinin Sultan II. Selim tarafından Edirne Sarayı'nda kabulü, Şehnâme-i Selim Han resimleri arasında da yerini almıştır (Resim 9). Nakkaş Osman'ın çalıştığı bilinen bu resim, daha önceki söz ettiğimiz resimle farklılıklar taşımaktadır. Ressam fezayı daha geniş, figürleri sayısını daha fazla ve onları fezada yerleştirebilmek için daha küçük boyutta yapmıştır. İki minyatürde de adet olarak sultan sağ tarafta tahtta oturmuş, vezirler sol tarafta yer almışlardır. Ancak burada dört vezir yerine beş vezir, hem de onların en başında sadrazam gösterilmiştir. Beyaz elbiseli ve diğer vezirlerden daha büyük ölçüde yapılan Sadrazam Mehmed Paşa'dır (Yıldırım, 2012:81).

Sultan karşısında tazim eden elçi burada kara sakallı ve daha genç betimlenmiştir. Alt kısımda çapraz bir çizgide sıralanan yeniçeriler elçinin getirdiği kıymetli hediyeleri taşırlar.

Hiç şüphesiz Edirne'yi temsil edebilecek en önemli tarihî imaret Selimiye Camii'dir. Selimiye Camii, Mimar Sinan tarafından 1568-1574 inşa edilmiştir. Arastanın üst örtüsü, dua kubbesi ve sıbyan mektebinin II. Selim'in vefatından sonra III. Murad döneminde (1574- 1595) Mimar Davud Ağa tarafından tamamlandığı bilinir (Mülayim-Çobanoğlu, 2021:430).

Yaklaşık 1580'de hazırlanan Şehnâme-i Selim Hân'da Selimiye Camii resmine de yer verilmiştir (Resim 10). TSM, A 3595 no'lu resimde batı taraftan genel bir şekilde cami ve külliyesinin dış mimarisi, büyük merkezi kubbe, iç ve dış avlu üzerindeki küçük kubbeler, cami avlusunun duvarları, duvar pencereleri ve dört minaresiyle gösterilmektedir. Resimde sadece cami

mimarisi yer almakta olup külliye'nin geneli gözükmemektedir. Resmin üst kısmında Farsça yazılan mısralar ilgi çekmektedir. Şiirde, caminin iki tarafında ikişer minare olup her tarafta altı müezzinin ezan okuduğu belirtilmiştir.

Ayrıca Nâdiri Dîvânı'nda, Sultan I. Ahmed'in Edirne'den geçişini gösteren minyatürde (Resim 11) üst solda bulunan Selimiye Camii, Edirne'yi temsil etmektedir. Ön kısımda insanlar bir kalabalık oluşturup sultanın geçişini izlemektedirler. Sultan I. Ahmed orta sağ tarafta at üzerinde, büyük makamına göre diğer insanlardan daha cüsseli yapılmıştır. Sultanın sağ tarafında peykler ve muhafızlar yer alır. Genelde sultanın arkasından yürüyen üç tane Has Oda Ağası burada ikinci tepenin arkasında sağ tarafta gözükmekte, süvariler de tepelerin arkasından yürümektedirler. Arka planda kullanılan tepe unsuru, minyatür sanatında eski Türk-İran minyatür sanatından beri devam eden bir adet olsa da burada Edirne'nin çevresindeki tepeleri de yansıtmaktadır. Fakat resimdeki Selimiye Camii ve insanlar arasında bulunan tepeler, gerçekçi fezanın dışına çıkıp terkihi bir mekânda Edirne çevresini ve içini birleştirmiştir.

3. Edirne'de Çalışan Ressamlar

3.1. Hüseyin Musavvir

XVI. yüzyılın önemli ressamlarından. Özellikle de 1680-90 yıllarında etkin çalışmaları olmuştur. Ressam, Edirne'de çalışmış olsa da onun Hüseyin Musavvir İstanbulî diye imza atması, aslının İstanbullu olduğunu gösterir (Bağcı vd., 2006: 239).

Hüseyin Musavvir'in yaşamı hakkında pek bilgi yoktur; ancak 1687-91 yıllarında sarayda kabul gören ve Silsilenâme gibi eserlerin üzerine çalışan önemli ressamlardan biri olduğu bilinir

Hüseyin Musavvir'in üzerine resim çalışmaları olmuştur. Ayrıca XVII. yüzyılda İstanbul'a gelen gezginlerin ve elçilerin sipariş verdiği şimdi Paris'te bulunan resim albümlerin ikisini Hüseyin Musavvir'in yaptığı düşünülmektedir.

Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan Sultan IV. Mehmet Han Gazi'yi tahtta oturmuş halde gösteren bir minyatürün altında da Hüseyin Musavvir'in 1091 h.k. (1684) tarihli imzası bulunur (Resim 12). Sol tarafında resimdeki karakterin Sultan Mehmet Han Gazi olduğu, altında 1058 h.k. (1648) yılında onun tahta çıktığı ve daha altta 1051 h.k (1642) yılında doğduğu belirtilmiştir ki bu tarihler IV. Mehmed'in doğduğu ve tahta çıktığı tarihle uyumludur; ancak babası I. İbrahim'in erken ölümüyle onun 6

yaşında tahta çıktığını biliyoruz. Resimdeki karakter bir çocuğun aksine yetişkin, olgun ve çevresine hâkim bir sultanı göstermektedir. Ayrıca yuvarlak yüzü, kısa sakalı, lacivert kaftanı ve beyaz sarığıyla Hünernâme'deki Fatih Sultan Mehmet resmine benzerlik göstermektedir (Bkz. Resim 7 ve Fatih Sultan Mehmed'in Budin Kalesini Fethetmesi: Hünernâme C I.)

Musavver, kullandığı zengin renkleri, sultanı kendine güvenmiş ve muktedir halde betimlemesi, tahta ve elbisedeki motifleri detaylarıyla çizmesi, figüre hacim kazandırması ve resme hâkim olan denge, düzen ve güzellikle başarılı bir eser sunmuştur.

Padişahın taht üzerinde resmedilmesi XVII. yüzyılda Hüseyin İstanbulî'nin çalışmasında görülmüş, sonraları Levnî gibi sanatçılar tarafından da uygulanmıştır.

Levnî'nin hocası olduğu düşünülen bu ressam, resimleriyle Levnî'nin çalışmalarını önemli seviyede etkilemiştir.

3.2. Levnî

Gerçek adı Abdülcelil Çelebi'dir, II. Mustafa döneminde (1695-1703) ressam olarak çalışmış, renkli ve renkle ilgili anlamına gelen Levnî adı sonradan ona verilmiştir.

Levnî'nin Hüseyin Musavvir'in öğrencisi olduğu düşünülür. Levnî ve çağdaşları XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı resim sanatına yepyeni bir soluk getirmişlerdir. Levnî hakkında da yazdığı imzalı şiirleri ve resimleri dışında net bir bilgi yoktur.

Levnî'nin Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan üç adet yazma eseri günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yazma eserler padişah portrelerinden oluşan Silsilename [TSMK A.3109] (Musavver Silsilename), Surnâme-i Vehbi Minyatürleri [TSMK, A3593] ve Albüm Resimlerinden ibarettir (TSMK 2164) (Ünver, 1995: 302).

Hafız Hüseyin Ayvansarayî, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yazdığı Mecmûa-i Tevârîh, adlı eserinde Levnî hakkında şu bilgiyi verir:

“Levnî Abdülcelil Çelebi, Edirne'den gelip, İstanbul'da iptidâ nakkâş şâkirdi olup, Nakkâşhâne'den izinle sanatta üstad olup, badehû saz koluna, yani tezhîb ile saz işlemek semtine mâ'il olup, bir müddet mürûrunda musavvirliğe heveskâr ve bu vâdide fâyiku'l-akrân olup, Sultan Mahmûd Hân-ı Gâzî cülûsuna dek mücemessem tasvirler zuhur etmezden evvel cümleden serfirâz musavver bunlar idi. Vaktü'l-hicre sene 1145 târihinde Otakçılar Câmii kurbunda Ak Türbe

hizasında Sa'dîler Tekkesi mukâbilinde sed üzerinde medfundur. Eş'ârı ve sâ'ir âsârı vardır" (Özçimi, 2009: 15).

Bugüne kadar Levnî hakkında hazırlanan eserlerde de Levnî'den dolu bilgi verilememiştir.

Ayvansarâyî, nakkaşın Edirne'den ne zaman geldiğini yazmamıştır. Levnî, 1703'te II. Mustafa tahttan indirildiği zaman Edirne'de bulunmuştur. II. Mustafa da daha önceki sultanlar gibi, İstanbul'da bulunmasına rağmen, Edirne'de tam bir saray düzeni kurmuştu. Özellikle de 1699 yılındaki Karlofça Antlaşması'ndan sonra zamanı yalnızca Edirne'de geçirmişti. O dönemde Edirne hemen ikinci Payitaht olarak biliniyordu. Büyük ihtimalle Levnî de Edirne Sarayı'nda bir saray mensubu olarak çalışmıştır; ancak II. Mustafa zamanında mı, III. Ahmed'in 1703'te Edirne'de tahta cülus ettiğinden sonra mı, yoksa III. Ahmed'in 1718 yılında temelli şekilde İstanbul'a yerleştiğinde mi, bu hususta tam bir bilgi bulunmamaktadır (İrepoğlu, 1999:86).

Levnî'nin erken tarihli çalışmalarından biri Osman Gazi'den III. Ahmed'e kadar 23 padişahın portresini içeren Kebir Musavver Silsilenâme'dir. Bu portreleri sanatçının II. Mustafa Dönemi'nde yapmaya başladığı ve III. Ahmed Dönemi'nde tamamladığı düşünülür (Resim 13).

Eğer II. Mustafa'nın yaşadığı yılları (1664 –1703) ve Levnî'nin XVIII. yüzyıl başlarında İstanbul'a taşındığını, Hüseyin Musavvir'in de Silsilenâme üzerinde çalıştığını göz önünde bulundurursak Levnî'nin Silsilenâme'nin bir kısmını Edirne'de çalışmış olmasının büyük bir ihtimal olduğu sonucuna varabiliriz.

“Sanatçının Silsilenâme adlı eserindeki portrelerden sadece II. Mustafa'nın portresi Levnî imzasını taşır; ancak eserdeki diğer portrelere bakıldığında onların da Levnî'nin elinden çıktığı anlaşılır” (Çağman, Tanındı, 1979, s. 92).

Sanatçı arka fonlarda daha fazla pastel renk kullanmış, padişahların kıyafetlerini canlı renklerde yapmıştır. Padişahların bir kısmının elinde kılıç tutması veya yanında bulundurması alışılmış padişah portrelerinin dışında göze çarpan bir unsurdur. Padişahların ten renkleri de birbirinden farklı yapılmıştır. Sanki Levnî, padişahların ten renkleri hakkında araştırma yapmış ve elde ettiği detayları gerçekçi bir ifadeyle resme yansıtmıştır. Padişah kaftanlarının her birini diğerinden farklı şekilde, detaylı bir biçimde ele alarak ince işçilikle betimlemiştir. Arka duvar süslemelerinin bazılarında dekoratif perdeler bulunur, bazılarında ise tek renk duvar görülmektedir (Kılıç, 2021: 101- 102).

Levnî, İstanbul'a yerleştikten sonraki dönemde Surnâme-i Vehbi üzerinde yeni tarzda özel bir çalışma yapmıştır. Onun üslubu Batı resim geleneğini taşımakta olup Türk resminin Batılılaşması sürecinde ilk ciddi adımlardan biri sayılır.

3.3. Nakkaş Hasan Rıza

Hasan Rıza, Osmanlı resminin Batılılaşma döneminin önemli temsilcilerindendir. Hasan Rıza 1855'te İstanbul'un Üsküdar semtinde, Ağahamamı'nda doğmuş; ancak ressamlık hayatının en önemli kısmını Edirne'de geçirmiştir. Babası Miralay Şakir'dir (Süheyl Ünver, 1970: 1).

Rusya Savaşı öncesi Harbiye'de eğitim alan Hasan Rıza, savaşa katılıp tekrar İstanbul'a döndükten sonra Harbiye Mektebi yerine Heybeliada'daki Bahriye Mektebini tercih eder (Boyar, 1948: 66). Bu tercihinin temel sebebi Heybeliada'ya yerleşen yaşlı bir İtalyan sanatçı ile tanışması ve yaptığı resimler hakkında onun fikirlerini almak için sanatçıyla sık sık görüşmesidir.

Bahriye mektebinin son sınıfında zâbit olacağı bir sırada bu işten ayrılmaya, aile sıcaklığından mahrum ve dostlarından uzak diyarlara gitmeye karar verir. Sultan Hamid'in rütbesini çıkararak sanatkâr gömleğini giymeyi tercih eder. Kendini, bütün istek ve arzularını sanata adar.

On sene İtalya'da eğitim alıp kendisini eksiksiz bir kompozitör olarak yetiştirir. Aynı zamanda resim üzerine çalışmalar yapar. Napoli'nin atölyelerinde, müzelerinde senelerce çalışır. Son yıllarda Mısır'a geçerek orada "ateşin çölleri-kadım âsârı tarihiyye"yi etüd eder. Ayrılışından on iki sene sonra (1882) ailevî bir sebep yüzünden tekrar vatanına döner. (Ünver, 1970: 3). Bir süre sonra huzurlu bir yaşam için Edirne'yi gider.

1891 yılında Edirne'de Sultan Selim Camii civarında Numune-i Terakki adlı bir okul açar (Ünver, 1970: 10).

Hasan Rıza Edirne'nin tarihî havasını severek, Karaağaç Mahallesi'nde sükûnet etmeye karar verir. Orada atölyesini de oluşturup resim çalışmalarına devam eder. Hasan Rıza, bugüne yadigâr kalan resimlerinin çoğunu orada yapmıştır.

Edirne'nin tarihi ve sakin ortamında huzurlu bir hayat sürmeye çalışmış hem de Edirne'de iki kez evlenmiştir. İlk eşi erken ölünce Filibe'den Edirne'ye göç eden bir ailenin Saniye isimli kızıyla yeni bir hayata başlamıştır (Fidan, 2014: 25)

Hasan Rıza, Edirne irfanına da pek çok hizmet etmiş, değişik okullarda öğretmenlik yapmış, marifet sahibi ve hürriyet aşığı bir üstat olmuş, öğrencilerinin fikren aydınlanması yönünde çok emek harcamıştır.

Balkan Harbi'nin başlaması üzerine Edirne şehri boşaltılır. Bulgar askerleri şehri bombardımana tutar. Fakat Hasan Rıza, Edirne'yi terk etmez.

Savaş sırasında Edirne'de, geceli gündüzlü genç gürbüz bir Anadolu yiğidi gibi asker harekâtını takip eder. Gündüz ateş hattına bile sokularak siperleri, savaş alanının bölüklerin durumunu kurşun kalemle not eder, savaş olmadığı zamanlarda çadırına gider, bir nevi parşömen kâğıtlar üzerinde kendine özel krokiler, desenler çizer (Ünver, 1970: 2).

Samî Yetik "Ressamlarımız" adlı eserinde, Hasan Rıza'nın sanat âleminde ebedî hayata kavuşmasını şöyle anlatıyor:

"Gün 13 Mart 1929 (36 Mart 1913) meş'um gününün sabahı idi... Evet, Hasan Rıza o akşam atölyesine son olarak gitmiş ve bir daha avdet etmemiştir. Hasan Rıza rezilâne bir hücumla uğramış, eserleri yirminci asrın vandalları tarafından parçalanmış ve şehid olmuştur" (Ünver, 1970: 5).

Bulgar askerlerinin yağmaladığı sırada, maalesef Hasan Rıza'nın resimlerinin onda dokuzu kaybolmuştur.

3.3.1. Hasan Rıza'dan Örnek Resimler

3.3.1.1. İstanbul Fethi İçin Edirne'den Hareket

Eni küçük ve boyu iki metreyi bulan bu yağlı boya tablo Deniz Müzesi'nde yer alır (Resim 14). Fatih başta olmak üzere, Edirne'den ordunun bir topla yürüyüşünü canlandıran resim, Hasan Rıza'nın mükemmel bir eseridir. Edirne'de dökülüp İstanbul kuşatmasına getirilen büyük topu pek çok çift öküz çekmektedir. Ancak Fatih beyaz at üzerinde, gerçekte olduğundan daha yaşlı görünmektedir (Fidan, 2014: 47). Bütün figüranların anatomileri, yüzleri ve diğer detaylar çok güzel işlenmiştir.

Ressam kendi hayal gücüyle gerçek bir yürüyüşü canlandırmış, kompozisyon ve renk terkibi açısından çok başarılı bir eseri meydana getirmiştir (Ünver, 1970: 15).

Hasan Rıza Osmanlı resim sanatının Avrupalılaştan dönemini temsil eden sanatçılardan olup resimde feza, gerçekçilik, boyut ve derinliğe özen göstermiştir. Öyle ki resimde ordu bütün kalabalık ve heybetiyle görülmektedir. Sol tarafta yürümekte olan gür yeveli ve süslenmiş atın üzerinde oturan Fatih Sultan II. Mehmet Han, iki tarafında elleri tüfekli yaya muhafızlar, onların arkasında beyaz sarıklı mavi kaftanlı Fatih'in hocası

Akşemseddin ve diğer rütbeli süvariler, İstanbul'un kalesini açacak büyük ölçüde olan balyemez top, sağ tarafta ellerindeki kılıçları yükselten yayalar, bayraklar ve mızraklar ve bütün bunlar ihtişamlı gerçek bir yürüyüşü sergilemektedir. Ressam, elbiselerin renkleri ve detayları üzerine birebir çalışmıştır, ön kısımdaki yer yeşili ve arkadaki ağaçların yeşili arasında, onlarla kontrast yapan kırmızı bayrak ve Fatih'in kırmızı elbisesi ilgi çekmektedir.

Arkalardaki tepeler, gök ve bulut renginden esinlenerek geniş ve derin bir perspektif yaratmaktadır.

Sahnenin nesnel gerçekliğini, gölge-ışık ilişkilerini, metal nesnelere yansıyan ışık (reflexion) ve renk derecelerini en ince ayrıntılarına kadar dokunulabilir bir nesnellik algısını yaratan bir nakkaş ustalığı ile sergilemiştir (Fidan, 2014: 37).

3.3.1.2. Karlı Bir Havada Geyikler

Hasan Rıza "Karlı Bir Havada Geyikler" resmini 1901'de yapmıştır (Resim 15). Tablo 125x178 cm. ebadında olup sol alt köşede ressamın imzası bulunur. Karlı bir orman ortasında üç büyük geyik ve arkada ağaçlar altında iki dişi geyik doğal hareketleri ve canlı bakışlarıyla durmaktadırlar (Ünver, 1970: 20). Hasan Rıza'nın hayatında birbirinden çok farklı noktaları gördüğümüz gibi resimlerinde de birbirinden çok farklı olan konuları görmek mümkündür. Gençliğini Harbiye'de geçirip savaflara katılan ressam, Harbiye'den ayrıldıktan sonra kâh İtalya'da kâh Edirne'de huzurlu bir sanatsal yaşam aramıştır.

"Yanıkale Muharebesi", "Belgrad Meydan Muharebesi" ve "Fatih'in İstanbul Fethi İçin Edirne'den Hareketi" gibi savaş ve sefer konuları üzerine çalışan ressam, sefa ve güzelliği ve doğa olaylarını yansıtan "Karlı Havada Geyikler" (Edirne Belediye Dairesinde), "Gergef İşleyen Kadın" (Edirne B. D.), "Kuzular" (Edirne B.D), "Fırtınalı Havada Bir Yelkenli" (Edirne B.D.) gibi hayatı ve doğayı yansıtan resimler de yapmıştır. Tabii ki Edirne'nin güzel doğası ve huzurlu ortamının böyle resimlerin ortaya çıkmasında büyük etkisi olmuştur.

"Karlı Havada Geyikler" resminde, soğukta kar içinde kalan durgun ormanda, şaşkın ve düşünceli bakışlı geyikleri görüyoruz. Kar içinde donmuş orman ve geyiklerin doğal ve birbirinden farklı duruşları, burada da savaş alanlarındaki gibi ressamın gerçekçiliğini yansıtmaktadır. Savaş kaçınılmaz bir gerçek olsa da hayatın güzelliği de bir gerçektir.

Sonuç

İstanbul'dan önce Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olan Edirne, zamanında sanat çalışmalarının da merkezîyetini oluşturmuştur. Dilsûznâme ve Külliyyat gibi Osmanlı dönemi resimli kitapların ilk örnekleri ve ayrıca İskendernâme'nin ilk nüshalarından biri Edirne'de hazırlanmıştır.

İster Osmanlı Klasik Dönemi'nde ister sonrasında yapılan bazı resimlerde, Edirne, özellikle de sarayı ve Selimiye Camii ile kendi yerini bulmuştur. Nüzhet el-esrâr der Sefer-i Sigetvar'da yer alan "Edirne Sarayı'nda Elçi Kabulü", Şehnâme-i Selim Hân'da bulunan Selimiye Camii'nin dış görüntüsü ve Hünernâme'deki "Fatih'in Edirne'de Tahta Çıkışı" gibi sahneler bu sıradandır.

Edirne'de birkaç önemli ressam da yetişmiştir. Onlardan Hüseyin Müsavvir'i ve onun ünlü öğrencisi yani Osmanlı minyatür resmini teknik ve konu açısından yeni doruklara götüren Levnî'yi, Osmanlı Dönemi'nin sonlarına doğru yaşamış ve Avrupa'da resim eğitimini alıp Avrupa tarzında çalışan Hasan Rıza'yı söyleyebiliriz.

Genel olarak Edirne'nin, Osmanlı resim sanatının başlanmasına katkıda bulunan, birçok bölgenin ressamı ve şairlerini kendinde barındırıp saray atölyesinde onlara çalışma imkânı sağlayan, her zaman sanat hamisi olan, geleceğin minyatür sanatına yön veren, kültürel ve sanatsal öneme sahip tarihî ve nadir şehirlerden olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Yaşar vd., (2019), *İskendernâme Ahmedî*, Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- AND, Metin (2002), *Osmanlı Tasvir Sanatları:1 Minyatür*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- BAĞCI, Serpil vd. (2006), "Osmanlı Resim Sanatı", *Sanat Eserleri Dizisi 457*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- BOYAR, Pertev (1948), *Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri*, Ankara.
- CAHANBAHŞ, Hana ve ŞEYHİ NARANİ, Haniye (2016), "Pejuheşi Pıramun-e Nagşe Gol ve Morg ve Karbord-e An der Honarha-ye Sonneti", *Tarih-e Nov Dergisi*, 16, 1-41.
- CANIM, Rıdvan (2014), *Sultanların Şehri- Şehirlerin Sultanı Edirne Kitabı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne.

- CENGİZ, Hasan Ali (2020), “Safevi Elçisi Şah Kulu Han’ın 1568 Yılında Edirne Sarayı’nda Huzura Kabulü”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22.1, 199-225.
- ÇAĞMAN, Filiz; TANINDI, Zeren (1979), *Topkapı Saray Müzesi İslam Minyatürleri*, Tercüman Sanat ve Kültür Yay., İstanbul.
- ÇAĞMAN, Filiz (1976), “Sultan II. Mehmed Dönemine Ait Bir Minyatürlü Yazma: Külliyyet-ı Katibi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, VI. İstanbul.
- FİDAN, Yasemin (2014), *Hasan Rıza Eserlerinde Gerçeklik Duygusu*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- İREPOĞLU, Gül (1999), *Levnî*, İstanbul.
- KILIÇ, Hüsna (2021), “Osmanlı Minyatürlerinde Padişah Portreleri”, *Lale Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi*, Ocak- Haziran 2021, 96-104.
- MAHİR, Banu (2005), *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- MÜLAYİM, Selçuk; ÇOBANOĞLU, “Ahmet Vefa (2012), Selimiye Cami ve Kulesi”, *İslam Ansiklopedisi*, 36. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı (İSAM) Yayınları, İstanbul, 430- 434.
- ÖZÇİMİ, M. Sadreddin (2009), *Levnî’den Ebru’ya*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya.
- TANINDI, Zeren (1996), *Türk Minyatür Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ÜNVER, Süheyl (1995), *İstanbul Risaleleri*, İstanbul.
- YILDIRIM, İbrahim (2012), “Edirne Sarayı’nda ve Topkapı Sarayı’nda Minyatürlere Yansıyan Elçi Kabul Sahnelerindeki Osmanlı Devleti’nin Diplomatik Gücü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1.1, 76-87.

EKLER

Resim 1: Sevgililerin vedası, Tebrizi, Dilsûznâme
Oxford Bodleian Kütüphanesi

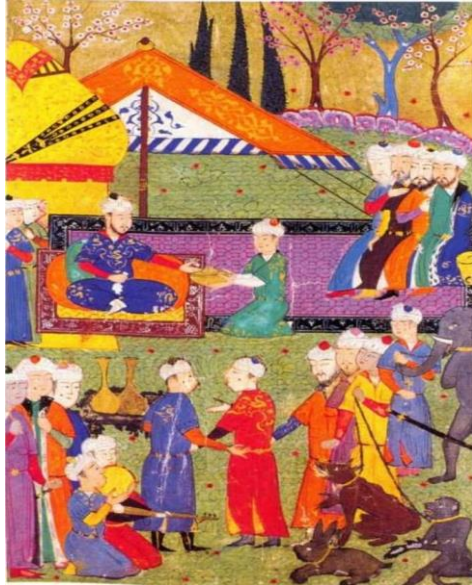

Resim 2: Sultanın Çevresiyle Eğlenmesi, Külliyyât-ı Kâtibî
[TSM, R989]

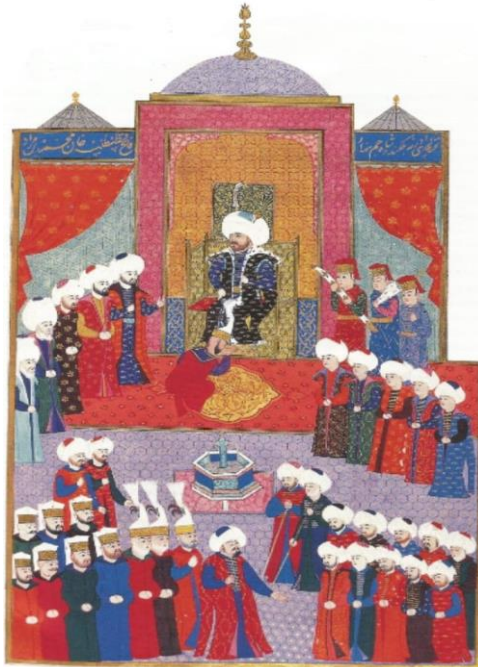
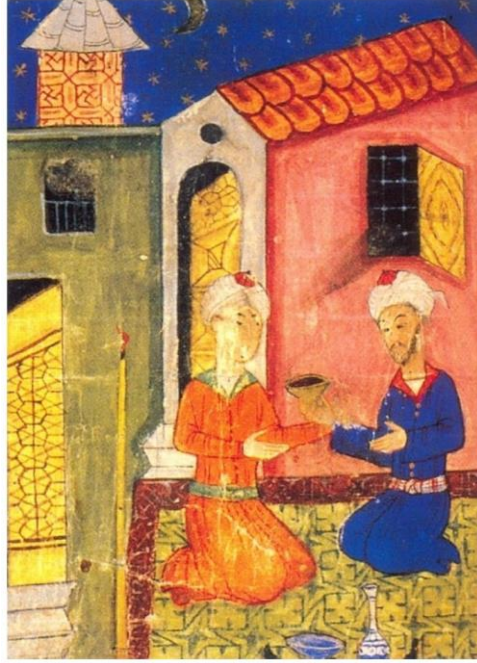

Resim 3-4: Eyüp ve Salman Genç Bir Hükümdarın Huzurunda
Külliyyât-ı Kâtibî, 1450-60, T5M, R. 989

Resim 5: İskender Targargar'da.
Ahmedî, İskendernâme, 1460 civ.,
VBNM, Cod. Or. XC (57) -121a

Resim 6: Ahmedî'nin Sevdigine Yıldız ve Gezegenler Hakkında Bilgi Vermesi.
Ahmedî, İskendernâme, 1470 civ., SPIOS, C-133, y. 140b (Petrosyan 1995'ten)

Resim 7: Fatih'in Edirne'de Tahta Çıkışı.
Hünernâme [TSM, H 1523]

Resim 8: Sultan II. Selim'in Safevi Elçisini Edirne Sarayı'nda Kabul Etmesi, Nüzhet el-esrâr der Sefer-i Sigetvar [TSM, H1339]

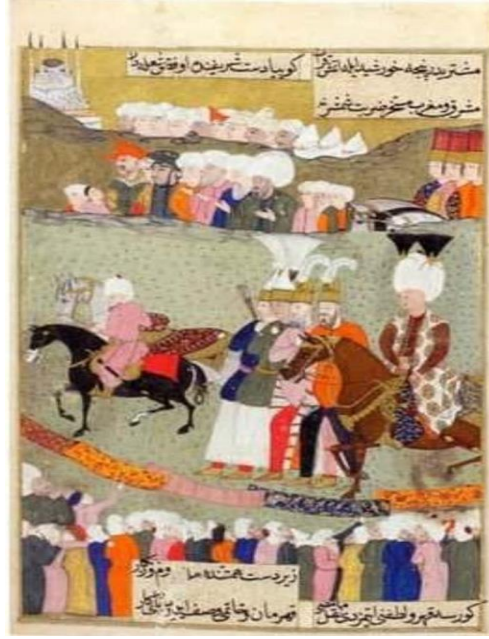

Resim 9: Safevi Elçisi Şahkulu'nun Edirne Sarayı'nda Sultan II. Selim Huzuruna Kabulü. Şehnâme-i Selim Han, Nakkaş Osman, 1581. [TSM. A. 3595, 53b.]

Resim 10: Selimiye Câmii. Şehnâme-i Selim Hân, 1580, [TSM, A 3595]

Resim 11: Sultan I. Ahmed Edirne'de. Nâdiri, Dîvân,

Resim 12: Sultan IV. Mehmed tahtta. Musavvir Hüseyin, 1683, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kasa no 4-181, y. 40 a

ÇELEBİ MEHMED — II. MURAD — FATİH SULTAN MEHMED — II. BAYEZİD

Resim 13: Kebir Musavver Silsilename; Levnî, TSMK A.3109

Resim 14: İstanbul'un Fethi İçin Edirne'den Hareket
Hasan Rıza, Tuval üzerine yağlı boya, İstanbul Deniz Müzesi

Resim 15: Karlı Havada Geyikler 1319 (1901)
Hasan Rıza, Tuval üzerine yağlı boya